

Adam Drobniaak

*Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: adam.drobniaak@ue.katowice.pl*

Definiowanie koncepcji hybrydyzacji rozwoju

Zarys treści: Zamierzeniem artykułu jest próba zdefiniowania koncepcji hybrydyzacji rozwoju, a także zainicjowanie dyskusji, w jaki sposób podejście to może wzbogacać współczesne koncepcje rozwoju wykorzystywane w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej. Artykuł ma charakter teoretyczny i bazuje na metodyce studiów literaturowych. W pierwszej części przedstawiono wprowadzenie do problematyki hybrydyzacji rozwoju w kontekście współczesnych zjawisk globalizacyjnych. W kolejnej przybliżono pojęcia związane z hybrydyzacją rozwoju. Następnie poddano analizie ujęcie sektorowe i przestrzenne hybrydyzacji oraz sformułowano propozycję ogólnego ujęcia tej koncepcji. Artykuł kończą rozważania na temat znaczenia hybrydyzacji rozwoju w kontekście wybranych współczesnych koncepcji rozwoju wykorzystywanych w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej.

Słowa kluczowe: hybrydyzacja rozwoju, trajektorie hybrydyzacji, ścieżki adaptacyjne

JEL Classification: R1, R11

Wprowadzenie

Dlaczego niektóre technologie i rozwiązania w zasadzie nie mogą zaistnieć w określonych miejscach przestrzeni, jak przykładowo model restauracji McDonald's w Mongolii lub też sieć sklepów Walmart w Europie? Dlaczego niektóre z firm otwierają działy badawczo-rozwojowe w krajach, gdzie lokują nowe oddziały i zatrudniają miejscowych specjalistów, takie jak Mitsubishi i Honda w Stanach Zjednoczonych, zaś Toyota nie? Dlaczego niektóre koncerny samochodowe, wchodząc do krajów z dużym nienasyconym rynkiem zbytu, doznają porażki, jak przykładowo Fiat w Rosji? Dlaczego rozwiązania typu booking.com w zasadzie w sposób niezmodyfikowany implementują się do warunków niemal każdego kraju i regionu? Dlaczego wreszcie pewne miasta i regiony, które w przeszłości były liderami rozwoju, nie potrafią dostosować się do obecnych wyzwań związanych z globalizacją i cyfryzacją? To tylko niektóre z pytań, na które odpowiedzi poszukuje koncepcja hybrydyzacji rozwoju.

Współcześnie rozwój firm i sektorów, a także w konsekwencji miast i regionów podlega silnym wpływom globalizacji i cyfryzacji skutkujących pojawianiem się wielu nowych koncepcji, modeli i rozwiązań w zakresie technologii, produktów, rynków, doskonalenia kwalifikacji, które w odmienny sposób adaptują się do lokalnych warunków. Poszukiwanie w tych okolicznościach sposobów na wzmocnienie adaptacyjności, której efektem jest wzrost siły konkurencyjnej firm oraz rezylencji miast i regionów, odbywa się poprzez łączenie istniejących w danym kontekście specyficznych zasobów z nowymi koncepcjami, modelami, rozwiązaniami. Szybkość i kierunek zmian wynikających z tych połączeń znajduje odzwierciedlenie w bardzo zróżnicowanej dynamice rozwoju zarówno firm, sektorów, jak i miast oraz regionów. W wymiarze przestrzennym i sektorowym wielorakość ścieżek ekspansji przyjmuje postać patchworku lub też szerzej – hybrydy potencjałów, aktywności i dynamiki wzrostu. Ten mozaikowy układ powiązań i efektów wskazuje na konieczność podjęcia próby przybliżenia wzorca hybrydyzacji.

Hybrydyzacja oznacza wyjście poza stereotyp. To proces wielowymiarowy ujawniający się zarówno w nowych koncepcjach, modelach, projektach, jak i w próbach ich wdrażania w określonym kontekście. Hybrydowy wzorec rozwoju może tym samym stanowić alternatywę dla koncepcji związanych z rozwojem spolaryzowanym i zrównoważonym.

Głównym celem artykułu jest zdefiniowanie i przybliżenie koncepcji hybrydyzacji rozwoju w kontekście wybranych współczesnych ujęć teoretycznych stosowanych w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej. U podstaw tak zdefiniowanego celu znajduje się kilka pytań poznawczych, tj. po pierwsze: w jaki sposób należy definiować hybrydyzację; pod drugie: jakie ścieżki adaptacyjne (sektorów, miast, regionów) wynikają z procesu hybrydyzacji; po trzecie: w jaki sposób hybrydyzacja może uzupełniać istniejące współczesne koncepcje wykorzystywane przez ekonomię regionalną i geografję ekonomiczną oraz jakie w związku z powyższym rodzi to nowe obszary badań.

Założeniem leżącym u podstaw rozważań nad hybrydyzacją rozwoju jest przekonanie, zgodnie z którym wdrożenie nowych koncepcji, modeli, rozwiązań (takich jak przykładowo model restauracji McDonald's) w danym kontekście (przykładowo w danym kraju, regionie, mieście) może przyjąć formę imitacji lub hybrydyzacji. Ta ostatnia może prowadzić do lepszej skuteczności i/lub efektywności nowego rozwiązania, a czasami nawet do innowacji. Powoduje to, że analizowana koncepcja jest szczególnie interesująca z punktu widzenia studiów nad rozwojem miast i regionów.

Artykuł ma charakter teoretyczny i został podzielony na trzy części. W pierwszej podjęto próbę zdefiniowania koncepcji hybrydyzacji. W drugiej przedstawiono pojęcie hybrydyzacji z punktu widzenia sektorowego i terytorialnego. W kolejnej części podjęto próbę uogólnienia koncepcji hybrydyzacji, wprowadzając między innymi hipotezę hybrydyzacji oraz identyfikując różnorodne ścieżki adaptacji związane z wdrożeniem nowego rozwiązania. Artykuł kończą rozważania nad możliwością wykorzystania hybrydyzacji w kontekście wybranych koncepcji teoretycznych stosowanych w studiach regionalnych.

Definiowanie hybrydyzacji rozwoju

Koncepcja hybrydyzacji rozwoju plasuje się pomiędzy nowoczesnymi podejściami badawczymi ukierunkowanymi na szczegółowe wyjaśnienie dynamiki rozwoju kompleksowych, wielowymiarowych, otwartych systemów, jakimi są sektory i terytoria. Badania prowadzone w wymiarze sektorowym (Boyer i in. 2004, Kawamura 2011), a także w wymiarze terytorialnym (m.in. Sýkora, Bouzarovsky 2012, Wink 2012, Drobniaak 2014, Baranyai, Lux 2014, Drobniaak i in. 2018) w połączeniu z koncepcją rezylencji wskazują na znaczącą różnorodność ścieżek rozwoju firm oraz miast i regionów.

Współczesne procesy rozwojowe firm, miast i regionów są determinowane presją ciągłej transformacji i modernizacji w formie implementacji nowych koncepcji, modeli i rozwiązań (KMR). Pojawianie się KMR jest reakcją na wyzwania wynikające z: nowych technik zarządzania, nowych rozwiązań zielonej gospodarki, globalnej integracji łańcuchów wartości, nowych modeli biznesu, upowszechniania rozwiązań ICT i cyfryzacji, wzrostu znaczenia wartości intelektualnych między innymi w ramach przemysłów kreatywnych. W takich warunkach część firm, miast i regionów – często niezależnie od ich skali i znaczenia – przejawia wysoką pozytywną dynamikę wzrostu, podczas gdy w innych dominują procesy stagnacji i recesji. Koncepcja hybrydyzacji rozwoju jest próbą wyjaśnienia tych różnic.

Samo pojęcie hybrydy i hybrydyzacji oznacza łączenie, krzyżowanie dwóch elementów należących do odmiennych bytów, kultur czy technologii (Golubchikov i in. 2014, Drobniaak 2017a). Hybrydy konstituują jednak dodatkowe założenia, tj.: po pierwsze łączone elementy powinny wykazywać duży poziom odmienności; po drugie łączenie elementów powinno prowadzić do rozwiązań wychodzących poza stereotyp, podnoszących adaptacyjność do zmieniających się warunków otoczenia (Rowe, Schelling 1991, Wang, Yueh-yu Yeh 2005).

Termin hybrydyzacji pojawia się między innymi w naukach przyrodniczych, w tym związanych z rozwojem fauny i flory, przykładowo w wyniku szczyptenia różnych gatunków roślin (Cashmore 1996). Popularność łączenia odmiennych gatunków znajduje odzwierciedlenie w genetyce, w szczególności biogenetyce inżynierskiej związanej z badaniami nad łączeniem technologii ICT z organizmami (Pieterse 2001).

Jak zauważa Pieterse, hybrydyzacja to proces „tak stary jak historia” (2001), niemniej tempo łączenia elementów, takich jak kultury czy technologie, znacząco przyspiesza i będzie przyspieszać, zaś jego zakres będzie się zwiększał w ślad za dużymi zmianami strukturalnymi, takimi jak nowe technologie wprowadzające odmienne fazy wymiany informacji, wiedzy i kontaktów intelektualnych. W wymiarze kulturowym głównym nośnikiem pojawiających się hybryd jest klasa średnia, szczególnie jej kulturowe oraz społeczne praktyki wyrastające z technologii cyfryzacji, internetyzacji, a także z zachowań związanych z migracjami. W tym ujęciu hybrydyzacja jest postrzegana jako fuzja kultur, w ramach której następuje łączenie technologii i istniejących społecznych praktyk oraz kulturalnych wartości (Robinson, Goodman 1996, Pieterse 1998, 2001).

W wymiarze nauk społecznych hybrydyzacja po raz pierwszy pojawia się w związku z antropologią religii w kontekście terminu synkretyzm. Synkretyzm jest rozumiany jako: „łączenie fragmentów mitycznej historii dwóch różnych tradycji w jedną” (Bastide 1970, s. 101). Hybrydyzacja jest także obecna w dyscyplinie nauki związanej z lingwistyką, czego przejawem są między innymi prace związane z kreolizacją i polifonią języków (Richards 1996).

Jak sygnalizowano powyżej, znaczące zainteresowanie hybrydyzacją występuje w kulturze (Wallerstein 1990, Harvey 1996, Wang, Yueh-yu Yeh 2005). W odniesieniu do kultury hybrydyzacja oznacza: „rozdzielenie dotychczasowych form, elementów od ich obecnego sposobu wykorzystania na rzecz ich rekombinacji celem stworzenia nowych form, elementów oraz stworzenia nowych praktyk” (Rowe, Schelling 1991, s. 215). Hybrydyzacja kulturowa łączona jest z globalizacją, przy czym w badaniach wyróżnia się dwa przeciwstawne nurty postrzegania wpływu procesu globalizacji na kulturę. Według pierwszego globalizacja prowadzi do pojedynczego, homogenicznego systemu charakteryzującego się wysokim poziomem konwergencji i obecnością „uniwersalności” (Wallerstein 1990, Wang, Yueh-yu Yeh 2005). Nurt drugi akcentuje globalizację jako system stworzony ze „szczegółów” cechujących się odległymi wzajemnymi powiązaniem (Hannerz 1996, Wang, Yueh-yu Yeh 2005). Nurt ten otwiera przestrzeń dla rozważań nad koncepcją hybrydyzacji rozwoju, tj. „trzecią przestrzenią” (Bhabha 1994), w której spotykają się odmienne elementy różnych systemów, wartości i podlegają wzajemnej transformacji, przekształceniom. Prędkość i miejsca, w jakich dochodzi do przyspieszenia i spowolnienia przekształceń, są różne i podlegają presjom rynkowym, technologicznym, społecznym, środowiskowym (Drobnik 2017a). W ujęciu kulturowym miejscem, w którym spotykają się „odmienne elementy różnych systemów wartości”, są miasta jako przestrzenie wymiany wartości. Trendy związane z globalizacją aktywnie oddziałują szczególnie na kulturę miejską, w tym tożsamość i sposoby życia, wzmacniając zjawisko kulturowej różnorodności i hybrydyzacji (Dymnicka, Starosta 2018).

Wskazaniem presjom sprzyja globalizacja, która stymuluje intensyfikację relacji społecznych w skali świata, łącząc odległe lokalizacje w ten sposób, że zdarzenia lokalne są często kształtowane są przez wydarzenia, aktywności w innych odległych lokalizacjach (Giddens 1990, s. 64, Pieterse 2009). Przykładowo dynamika cen dóbr i usług na rynkach światowych może w odmienny sposób waloryzować lokalne zasoby. Wskazany mechanizm może generować siły ekonomiczne przyczyniające się do fragmentaryzacji, zróżnicowania i łączenia odmiennych elementów.

Hybrydyzacji w ujęciu kulturowym, determinowanej globalizacją, towarzyszą także rozważania odnoszące się do technologii. Technologie i rozwiązania tego rodzaju obecne są między innymi w przemyśle samochodowym, energetycznym, budownictwie, przemyśle materiałowym. Hybrydyzacja technologii oznacza tworzenie produktów, usług, których właściwości mają nowy, rozszerzony funkcjonalnie charakter, niemniej często osadzony „w starej”, dotychczasowej strukturze. Źródeł technologii hybrydowych można doszukiwać się między innymi w: modelu dyfuzji innowacji (Hägerstrand 1953, Clark 1984, Bivand 2015), otwartej innowacji (Baron 2016) oraz w tzw. hybrydyzacji wiedzy (Antonelli 2005, Chebbi

i in. 2013), które to podejścia akcentują przepływ wiedzy pomiędzy firmami, uczelniami i instytucjami takimi jak parki technologiczne. Dobrym przykładem jest nowy model smartfona korzystający z dotychczas znanego systemu operacyjnego. Hybrydowe technologie i produkty generują efekty oddziałujące zarówno na dany łańcuch produkcji, jak i na inne, autonomiczne dotychczas branże gospodarki. Przykładowo wprowadzenie miniaturowych nadajników wykorzystujących technologię Bluetooth (tzw. bicony, ang. *beacon*) w połączeniu z aplikacjami na smartfonie prowadzi do innego sposobu prezentacji dzieł sztuki w branży muzealnej, zmiany modelu handlu detalicznego w galeriach handlowych, interaktywnego sposobu zwiedzania miast w branży turystycznej (Różyński 2015).

Analizując różne przejawy hybrydyzacji, warto także zwrócić uwagę na hybrydyzację w ujęciu instytucjonalnym. Globalizacja i współczesny rozwój społeczno-gospodarczy skutkuje tworzeniem różnorodnych organizacji na poziomie globalnym, międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym (Pieterse 2009). Wzrasta więc zasięg organizacyjnych opcji dla aktywności społeczno-gospodarczych. Kombinacja tego rodzaju opcji organizacyjnych może wynikać ze specyficznych społecznych, instytucjonalnych, prawnych, politycznych i kulturalnych warunków. Oznacza to zdecydowanie odmienną perspektywę działania od tej występującej w erze przemysłowej, w której państwo narodowe było w zasadzie jedyną opcją organizacyjną (Pieterse 2009). Pomiędzy wyżej wskazanymi opcjami organizacyjnymi powstają nowe, takie jak przykładowo specjalne strefy ekonomiczne, tj. hybrydy organizacyjno-przestrzenno-finansowe, w których organizacja państwowa „spotyka się” z międzynarodową najczęściej organizacją biznesową (Sassen 1992, Pieterse 2009).

Reasumując, hybryda i hybrydyzacja to pojęcia znajdujące odzwierciedlenie w różnych dyscyplinach nauki i aktywnościach społeczno-gospodarczych. Wiążą się z łączeniem, kombinowaniem elementów o zdecydowanie odmiennych cechach i pochodzeniu, tak jak na przykład wskazana powyżej technologia miniaturowych nadajników Bluetooth w połączeniu ze smartfonami skutkuje nowymi modelami biznesu w branży handlowej. Hybrydyzacja może być rozpatrywana między innymi w kontekście: przyrodniczo-biologicznym, kulturowym, technologiczno-produktowym, organizacyjnym. Wzrost zainteresowania tą kategorią i rosące jej znaczenie dla procesów rozwoju wynika z popularności technologii umożliwiających wymianę informacji, wiedzy i ułatwiających kontakty intelektualne oraz budowanie relacji społeczno-gospodarczych z pominięciem wymiaru przestrzennego.

Ujęcie sektorowo-przestrzenne hybrydyzacji rozwoju

W jakim stopniu koncepcja hybrydyzacji może przyczynić się do wyjaśnienia procesów istotnych dla ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej? Jak zaznaczono powyżej, hybrydyzacja oznacza łączenie, mieszanie, kombinowanie różnorodnych elementów, takich jak technologie, informacje, wiedza wywodzące się z odmiennych kultur. Relacje pomiędzy hybrydyzacją a przestrzenią badaną

przez ekonomię regionalną oraz geografę ekonomiczną wydają się bezpośrednio, ponieważ odmiennosc kulturowa obecna w kategorii hybrydyzacji związana jest nieodłącznie z atrybutem lokalności, jest także wyrazem miejsca i jego specyfiki. Zatem hybrydyzację rozwoju można rozpatrywać w dwóch podejściach badawczych interesujących z punktu widzenia ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej, tj. sektorowym oraz przestrzennym (Drobniak 2017a).

Pierwsze z podejść odnosi się do badań nad zachowaniami przedsiębiorstw. Oryginalna koncepcja hybrydyzacji rozwoju została w tym nurcie badań zaproponowana przez Boyera (1997, 2004), który opracował teoretyczne podstawy hybrydyzacji jako rezultatu łączenia dwóch elementów, tj. nowych modeli produkcji oraz ich implementacji w danym regionalnym kontekście. Podejście Boyera było następnie rozwijane w badaniach Kawamury (2011) i jego koncepcji hybrydowych firm, tj. przedsiębiorstw japońskich, które lokalizowano w odmiennym – od rodzimego – społeczno-gospodarczym kontekście lokalnym Stanów Zjednoczonych. Innego rodzaju odniesienia do koncepcji hybrydyzacji można także spotkać w pracach grupy STRATEGOR (2001) oraz Portera (2006). Zgodnie z ich wynikami hybrydyzacja oznacza nieliniowość łańcuchów produkcji wynikającą z globalnego dostępu do zasobów (dobra materialne, kapitał ludzki, wiedza), który pozwala na stosowanie przez firmy międzynarodowe strategii maksymalizacji wartości w perspektywie globalnej. W ujęciu przestrzennym oznacza to odejście od regionalnej integracji łańcucha wartości firmy w kierunku integracji globalnej, tj. łączenia elementów logistyki, badań i rozwoju, produkcji, obsługi księgowo-prawnej, sprzedaży w odmiennych państwach czy też na różnych kontynentach.

Drugie podejście badawcze wiąże się z hybrydyzacją rozwoju w wymiarze terytorialnym i jest ukierunkowane na wyjaśnienie zróżnicowań rozwoju społeczno-gospodarczego w przestrzeni miast i regionów. Podejście to ilustrowane jest zasadniczo przez niewielką liczbę prac badawczych. Kategorię hybrydy i hybrydyzacji można odnaleźć między innymi w pracach zespołu Golubchikova (2014), które zostały ukierunkowane na wyjaśnienie zróżnicowań rozwoju w miastach rosyjskich. Golubchikov formułuje tezę, zgodnie z którą wysoki poziom zróżnicowania dynamik rozwoju miast rosyjskich wynika z interakcji pomiędzy postsocjalistycznym dziedzictwem (*legacy*) oraz siłami neoliberalnego kapitalizmu. Hybrydyzacja rozwoju miast i regionów jest definiowana następująco: „wzajemne osadzenie dziedzictwa socjalizmu i neoliberalnego kapitalizmu wytwarza hybrydowe przestrzenie przemian, tj. ‘dziwne’ geografie, które funkcjonują zgodnie z rytmem praw kapitału, ale zmieszane ze spuścizną czasów socjalistycznych” (Golubchikov i in. 2014, s. 618). Podejście Golubchikova widoczne jest także w nieco wcześniejszych pracach Smith i Timár (2010) oraz Leetmaa, Tammaru i Anniste (2009) na temat łączenia dziedzictwa postsocjalistycznego i postprzemysłowego z współczesnym kapitalizmem w państwach i regionach, które w latach 90. XX w. przechodziły zmiany ustrojowe. Zainteresowanie tematyką zróżnicowań dynamiki rozwoju regionów wyjaśnianych w kategorii hybrydyzacji można także odnaleźć w pracy Sýkory oraz Bouzarovsky’ego (2012). Transformacja społeczno-gospodarcza, która miała miejsce w krajach postsocjalistycznych ujawniła się w pierwszej kolejności na obszarach miejskich, gdyż tego rodzaju

obszary są podstawowymi ośrodkami wzrostu i zmian (Sýkora 2009). Część miast postsocjalistycznych szybko adaptowała się do nowych warunków (tzw. grupa miast przejściowych), lecz w części nadal dominowały dawne powiązania i struktury ograniczające procesy adaptacyjne do nowych warunków, jakie niosła ze sobą transformacja (Leetmaa i in. 2009). Podejście badawcze zaproponowane przez Sýkorę oraz Bouzarovsky'ego (2012), a także przez Golubchikova (2014) było nadal rozwijane przez Drobniaka (2017b), który prowadził badania nad hybrydyzacją rozwoju regionów Europy Środkowej w kontekście ujęcia hybrydyzacji jako sposobu wzmacniającego rezylencję jednostek terytorialnych, wyjaśniającego różnorodność ścieżek ich rozwoju.

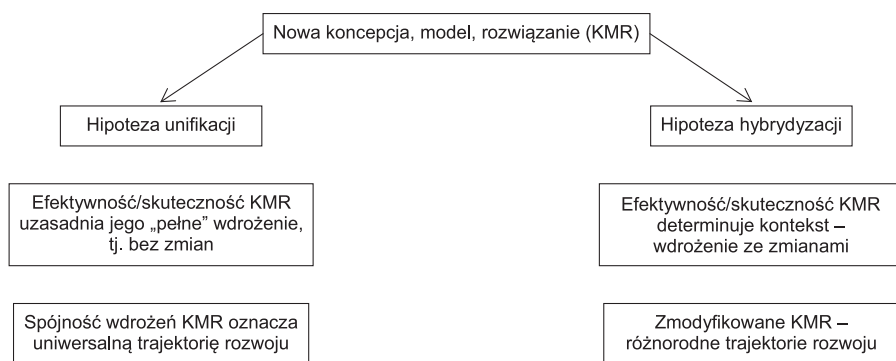
Źródeł hybrydyzacji rozwoju w ujęciu terytorialnym można także doszukiwać się w analizie progowej (Malisz, Zurkowski 1971, Bury i in. 1993). Zgodnie z takim ujęciem rozwój danej jednostki osadniczej przebiega w sposób liniowy do progu rozwojowego związanego przykładowo z infrastrukturą drogową. Po wyczerpaniu jednak jej potencjału (np. przepustowości) dalsze jego zwiększenie wymaga nowej, skokowej inwestycji. W przypadku przeciążenia infrastruktury drogowej inwestycja niekoniecznie powinna wiązać się z budową nowej drogi. Może natomiast polegać na rozwiązaniach hybrydowych np. w zakresie stworzenia centrów przesiadkowych, promocji komunikacji publicznej i stworzenia strefy wolnej od ruchu samochodowego w centrum miasta.

W kierunku ogólnego ujęcia hybrydyzacji rozwoju

Istniejące, raczej skromne osiągnięcia badawcze w dziedzinie hybrydyzacji rozwoju sektorów i terytoriów wykorzystują następujące założenia: (1) modele produkcji w przemyśle samochodowym wraz z ich implementacją w różnorodnym kontekście regionalnym (Boyer 2004, Kawamura 2011) oraz (2) siły neoliberalnego kapitalizmu oddziałujące na kontekst postsocjalistyczny i poprzemysłowe dziedzictwo (Golubchikov i in. 2014, Sýkora, Bouzarovsky 2012). Natomiast współczesne studia nad transformacją poprzemysłowych miast i regionów skupiają głównie uwagę na podejściu opisowym, często ograniczonym do poszczególnych studiów przypadków (Brandenburg 1998, Blazyca 2003, Heffner, Klasik 2004, Jacher, Klasik 2005, Hamilton, Carter 2005, Turok, Mykhnenkov 2007, Myant, Cox 2008, Birch, Mykhnenko 2009, Suchaček i in. 2012, Churski 2014, Gwosdz 2014, Nowakowska 2016, Bristow, Healy 2018).

Stąd też interesująca poznawczo wydaje się próba połączenia podejścia sektorowego i terytorialnego na rzecz stworzenia propozycji bardziej ogólnego ujęcia hybrydyzacji rozwoju w kategoriach ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej jako koncepcji wyjaśniającej dynamikę zmian zachodzących w wymiarze przestrzennym. Opierając powyższe zamierzenie na wnioskach płynących z badań Boyera (2004), można wykazać, że wprowadzenie nowej koncepcji, modelu, rozwiązania, tzw. KMR, do danego kontekstu lokalnego, regionalnego może przebiegać według dwóch konkurencyjnych hipotez, tj. hipotezy unifikacji i hipotezy hybrydyzacji.

Pierwsza z hipotez zakłada, że jeśli KMR (np. metoda *lean management*) zostało z powodzeniem wdrożone w macierzystej organizacji (tj. w miejscu jego stworzenia), czyli rozwiązanie cechuje wystarczająco wysoka efektywność i/lub skuteczność, to możliwe jest jego wdrożenie w każdych warunkach (kontekście). Dążenie do wdrożenia KMR „w czystej postaci” wynika z oczekiwań co do jego wysokiej efektywności i/lub skuteczności osiągniętej w organizacji macierzystej. Stąd też poszczególne elementy KMR są spójne i nierozłączne, a także nie podlegają zmianom. Wdrożenie KMR w pełnej, tj. „czystej” postaci, prowadzi do unifikacji w kategoriach firm-sektorów oraz terytoriów i w konsekwencji do uniwersalnej trajektorii rozwoju (np. wszystkie przedsiębiorstwa produkcyjne stosują metodykę *lean management*). Zmiany rozwojowe realizowane zgodnie z pierwszą hipotezą prowadzą do powstania systemu homogenicznego (por. ryc. 1).

Ryc. 1. Ścieżki rozwoju: unifikacja i hybrydyzacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie Boyer i in. (2004).

Druga, konkurencyjna, hipoteza hybrydyzacji zakłada, że wysoka efektywność i/lub skuteczność KMR (np. standardów w zakresie ewaluacji wydatkowania środków publicznych) – poza warunkami organizacji macierzystej, w której KMR został stworzony – jest determinowana warunkami kontekstu. Kontekst, tj. warunki lokalne/regionalne (określone przykładowo przez istniejące zasoby materialne, dostępne technologie, informacje, wiedzę, dane uwarunkowania kulturowe, geograficzne, prawne), w których wdrażane jest KMR, istotnie determinuje sukces jego wdrożenia. Stąd w hipotezie hybrydyzacji zakłada się możliwość: modyfikacji elementów KMR zgodnie z warunkami kontekstu, modyfikacji warunków kontekstu lub też modyfikacji obu tych elementów, tj. zarówno KMR, jak i kontekstu. Innymi słowy, niezbędny jest proces stosownej adaptacji. W konsekwencji tych zmian zarówno sektory, jak i powiązane z nimi terytoria, charakteryzuje różnorodność (Boyer i in. 2004). Dopasowanie KMR do lokalnej, regionalnej specyfiki prowadzi do wytworzenia w przestrzeni nowych KMR oraz do wielorakich trajektorii rozwoju (por. ryc. 1).

Konkurencyjność obu hipotez jest widoczna w badaniach nad wpływem globalizacji na systemy społeczne, ekonomiczne i terytorialne (Boyer i in. 2004,

Pietrese 2009). Według hipotezy unifikacji globalizacja ujęta jako KMR prowadzi do pojedynczego, homogenicznego systemu charakteryzującego się wysokim poziomem konwergencji oraz obecnością „uniwersalności” (Wallerstein 1990, Wang, Yueh-yu Yeh 2005). Na podstawie hipotezy hybrydyzacji można natomiast sformułować wniosek, zgodnie z którym globalizacja jako KMR spotyka się z różnymi kontekstami wdrażania, które tworzą przestrzeń dla wzajemnych transformacji, przemian, hybrydyzacji.

Prowadząc dalsze rozważania teoretyczne nad drugą z hipotez, tj. hipotezą hybrydyzacji, można podjąć próbę identyfikacji i porządkowania ścieżek adaptacyjnych związanych z implementacją KMR w danym kontekście lokalnym czy regionalnym. Jak zaznaczono powyżej, kontekst jest odnoszony do warunków determinowanych przez istniejące w danym miejscu zasoby materialne, dostępne technologie, informacje, wiedzę, uwarunkowania kulturowe, geograficzne, prawne.

Zakładając, zgodnie z hipotezą hybrydyzacji, że kontekst może determinować efektywność i/lub skuteczność wdrożenia KMR, można wnioskować, iż warunki lokalne/regionalne mogą występować w co najmniej trzech wariantach (typologia kontekstu), tj.:

1. po pierwsze, kontekst może być w pełni lub też w dużym stopniu dopasowany do warunków, w jakich stworzono KMR, przykładowo nowe rozwiązania w zakresie wytwarzania produktów przemysłu samochodowego powstałe w regionie Bawarii będą w praktyce implementowane bez przeszkód w regionie Górnej Austrii, który ze względów społeczno-gospodarczych oraz prawnych jest zbliżony do wskazanego regionu macierzystego KMR;
2. pod drugie, kontekst może być w przeciętnym stopniu dopasowany do warunków, w jakich stworzono KMR, przykładowo nowe rozwiązania w sektorze nowoczesnych usług biznesowych stworzone w światowej rangi metropoliach, mogą wymagać niezbędnego dostosowania kontekstu i/lub modyfikacji KMR na obszarach metropolitalnych mniejszej rangi; podobnie wprowadzenie przemysłów kreatywnych związanych z kulturą oraz turystyką do miejscowości turystycznych wymaga z jednej strony odpowiedniego ich powiązania z walorami turystycznymi miejsca, z drugiej zaś zapewnienia stosownego zagospodarowania turystycznego (Jędrusiak 2008, Kaczmarek i in. 2010);
3. po trzecie, kontekst może być w niewielkim stopniu (bądź w ogóle) dopasowany do warunków, w jakich stworzono KMR, przykładowo nowe rozwiązania ICT w miastach o zaawansowanej gospodarce cyfrowej w dziedzinie *open data* mogą być niemożliwe do wdrożenia w miastach, w których nie gromadzi się danych w formie elektronicznej.

Identyfikując i porządkując ścieżki adaptacyjne związane z implementacją KMR, należy także rozważyć specyfikę samego KMR, które to pojęcie jest nośnikiem nowych: idei-koncepcji, rozwiązań prawnych, technik zarządzania, modeli biznesu czy też polityk.

Efektywność rozumiana jako efekt konwersji nakładów w wyniki (Layard, Glaister 1999, Drobniak 2012) i/lub skuteczność pojmowana jako stopień realizacji celu (Gasparski 1983, Konieczny 1983, Pszczołowski 1983) dla KMR

może być między innymi określona przez stopień, w jakim wdrożenie danego KMR jest uzależnione od kontekstu. W związku z powyższym można wyróżnić (typologia KMR):

- KMR, którego wdrożenie zachowujące walor wysokiej efektywności i/lub skuteczności warunkowane jest wysokim stopniem zgodności (lub też pełną zgodnością) z warunkami, jakie tworzy dany kontekst; przykładowo wdrożenie i zapewnienie efektywności modelu *just-in-time* w firmach produkcyjnych wymaga odpowiednich warunków lokalnych/regionalnych związanych z obsługą logistyczną, niezbędnego potencjału firm spedycyjno-transportowych, stosownej przepustowości i parametrów infrastruktury transportowej itd.;
- KMR, którego wdrożenie zachowujące walor wysokiej efektywności i/lub skuteczności warunkowane jest przeciętną, tj. selektywną zgodnością

Tabela 1. Identyfikacja i porządkowanie ścieżek adaptacyjnych związanych z implementacją KMR

Efektywność/skuteczność KMR jest determinowana przez: poziom dopasowania nowego warunków regionu/miasta przyjmującego KMR	Selektywne relacje KMR z warunkami kontekstu lokalnego/regionalnego, w którym KMR jest wdrażane	Wysoki stopień lub pełna zgodność KMR z warunkami kontekstu lokalnego/regionalnego, w którym KMR jest wdrażane
Dopasowanie lub duży stopień dopasowania kontekstu regionalnego/lokalnego do warunków, w jakich stworzono nowy KMR	PEŁNA LUB CZĘŚCIOWA IMITACJA Region/miasto przyjmujące „lokalizuje” KMR lub jego część (np. wytwarzanie części asortymentu dla IKEA wg standardów IKEA)	PEŁNA IMITACJA Region/miasto przyjmujące „lokalizuje” w pełni nowy KMR (np. model biznesu booking.com w różnych regionach na świecie)
Częściowe dopasowanie kontekstu regionalnego/lokalnego do warunków, w jakich stworzono KMR	PUNKTOWA IMITACJA LUB CZĘŚCIOWA HYBRYDYZACJA Wdrożenie części KMR (np. wdrożenie wybranych elementów łańcucha wartości przemysłu muzycznego w miastach mających duże sale koncertowe) lub częściowa modyfikacja KMR i kontekstu (np. stworzenie ulg podatkowych i projektów infrastrukturalnych dla inwestycji zagranicznych w przemyśle samochodowym w poprzemysłowych regionach Europy Środkowej)	PEŁNA LUB CZĘŚCIOWA HYBRYDYZACJA Dostosowanie KMR (lub jego elementów) do istniejącego kontekstu (np. hybrydyzacja jednego z ogniw łańcucha wartości w InPost poprzez odbiór i nadawanie przesyłek na stacjach benzynowych, w marketach lub przeprofilowanie kluczowego produktu parku technologicznego ze sprzedaży technologii zielonej gospodarki – ze względu na brak zbytu – na wynajem powierzchni pod działalność usługowo-biurową)
Niedopasowanie lub niewielki stopień dopasowania kontekstu lokalnego do warunków, w jakich stworzono KMR	OGRANICZONA IMITACJA LUB HYBRYDYZACJA Możliwe wyłącznie pokazowe zademonstrowanie KMR (np. wyłącznie pilotażowe domy „zeroenergetyczne” w regionach Europy Środkowej)	NIEMOŻLIWA HYBRYDYZACJA I IMITACJA Niezdolność warunków uniemożliwia wdrożenie KMR (np. McDonald’s w Mongolii, Walmart w Europie)

Źródło: opracowanie własne.

z warunkami, jakie tworzy dany kontekst; przykładowo, wdrożenie i zapewnienie efektywności koncepcji *creative city* w dziedzinie muzyki w mieście poprzemysłowym wymaga odpowiedniego zaplecza klasy kreatywnej (muzycy, zespoły muzyczne, nauczyciele muzyki, szkoły muzyczne) oraz infrastruktury kultury (sale koncertowe). Niemniej produkty muzyczne związane z przygotowaniem utworów, ich cyfryzacją, nagrywaniem plików MP3, marketingiem muzycznym mogą być realizowane w innych lokalizacjach, tj. w innym kontekście.

Zestawiając następnie wyżej zaprezentowaną typologię dopasowania kontekstu z typologią KMR za możliwe uznać można identyfikację i porządkowanie ścieżek adaptacyjnych związanych z jego implementacją, co zaprezentowano w tabeli 1.

Hybrydyzacja w kontekście innych koncepcji rozwoju

Zarysowaną wstępnie koncepcję hybrydyzacji rozwoju można powiązać z co najmniej kilkoma innymi koncepcjami wykorzystywanymi w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej, tj.: ścieżką zależności (*path dependence*) i rozwojem nierównomiernym (*uneven development*), ewolucyjną geografiami ekonomiczną (*evolutionary economic geography*), koncepcją rezyliencji (*resilience concept*), teorią kompleksowości i systemami adaptacyjnymi (*complexity theory and adaptive systems*), a także z koncepcją globalnej integracji łańcucha wartości (*global integration of value chain*).

Hybrydyzacja rozwoju zawiera elementy łączące się z rozwojem nierównomiernym (*uneven development*) generowanym przez siły neoliberalnego kapitalizmu (Massey 1984, Harvey 2005) w danym kontekście, jakim jest przykładowo post-socjalistyczne i poprzemysłowe dziedzictwo miast i regionów Europy Środkowej, które determinuje tzw. ścieżkę zależności (*path-dependence*) oraz efekt zamknięcia (*lock-in*) (Martin, Sunlay 2006, Dunford, Liu 2018). To ostatnie z pojęć rozumiane jest w kategoriach procesu, w ramach którego miejska lub regionalna gospodarka pozostaje „zamknięta” w danej trajektorii rozwoju (Davis 2005) determinowanej przez historyczną akumulację kapitału określającą między innymi cechy infrastruktury, profil sektorowy, jakość kapitału ludzkiego itd. Koncepcja hybrydyzacji rozwoju poprzez wskazane ścieżki wdrożenia KMR umożliwiłaby bardziej szczegółowe wyjaśnienie różnorodności procesu adaptacji miejskiej i regionalnej gospodarki względem zmieniających się wymagań konkurencji globalnej w sytuacji, gdy dotychczasowa ścieżka zależności okazuje się nieefektywna. Hybrydyzacja rozwoju w świetle koncepcji ścieżki zależności i rozwoju nierównomiernego wskazuje także na interesujące z punktu widzenia ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej dalsze obszary badań związane między innymi ze studiami przypadków ilustrującymi pozytywne i negatywne wdrożenia KMR w kontekście danych sektorów i regionów w odniesieniu do modyfikacji poprzednich ścieżek zależności oraz znaczenia procesu hybrydyzacji w przełamywaniu efektu zamknięcia.

Ewolucyjna geografia ekonomiczna (*evolutionary economic geography*), zdaniem Dopfera i Potts (2009) oraz Silverberga i Verspagen (2005), podkreśla,

że historia wzrostu gospodarczego odzwierciedla znaczące zmiany strukturalne rozpatrywane w kontekście wiedzy jako podstawy rozwoju gospodarki wraz ze zmianami w wymiarze instytucjonalnym. Zmiany strukturalne i instytucjonalne stanowią proces otwarty, w którym nowe idee, wiedza, wzorce, powiązania i instytucje, które wchodzi w system ekonomiczny, wypierają istniejące reguły. W ten sposób ścieżka rozwoju gospodarki w ujęciu historycznym staje się otwarta i kompleksowa (Boschma, Lambooy 1999, Boschma, Franken 2003, Dopfer, Potts 2009). Co istotne, proces ewolucji ekonomicznej dokonuje się głównie na poziomie generycznym porządku ekonomicznego, który to poziom odpowiada ideom, regułom oraz wiedzy, które stają się następnie podstawą do podejmowania operacji, aktywności ekonomicznych konstytuujących poziom operacyjny gospodarek. W tym ujęciu koncepcja hybrydyzacji rozwoju w zakresie pojęcia KMR czerpie bezpośrednio z kategorii poziomu generycznego i uzupełnia wiedzę na temat ścieżek adaptacji KMR ujawniających się na poziomie generycznym i operacyjnym systemu gospodarczego. Spójne z koncepcją ewolucyjnej geografii ekonomicznej w odniesieniu do koncepcji hybrydyzacji jest ponadto podkreślane w obu koncepcjach znaczenie rekoordynacji (*re-coordination*) nowych idei, wiedzy, wzorców na poziomie generycznym (Dopfer, Potts 2009). Interesujące z punktu widzenia przyszłych badań – w kontekście ewolucyjnej geografii ekonomicznej – są zagadnienia związane z wpływem ścieżek adaptacji proponowanych w koncepcji hybrydyzacji na zachowania mikroagenta jako nośnika KMR i wynikowych mikrotrajektorii zmian. Interesujące poznawczo wydaje się także wykorzystanie koncepcji hybrydyzacji do wyjaśnienia mesotrajektorii zmian, która zakłada rekonfigurację i upowszechnienie do poziomu generycznego nowych idei, wiedzy, wzorców zaczerpniętych z poziomu mikro, tworząc tym samym nowy porządek w systemie ekonomicznym.

W odniesieniu do koncepcji *resilience* wykorzystywanej w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej w pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że istnieje co najmniej kilka podejść do definiowania pojęcia samej rezyliencji miejskiej czy też regionalnej (Barnett 2001, Foster 2007, Simmie, Martin 2009, Martin i in. 2016). Po pierwsze rezyliencja oznacza zdolność do utrzymania istniejącej ścieżki rozwoju miasta lub regionu po okresie zakłóceń wywołanych przykładowo kryzysem gospodarczym. W tym znaczeniu pojęcie rezyliencji odpowiada kategorii odporności. Po drugie rezyliencja może być postrzegana jako zdolność do szybkiego odzyskania poprzedniej ścieżki rozwoju przez miasto lub region po okresie zakłóceń. W tym ujęciu mówimy o regeneracji lub odzyskaniu (*recovery*). Po trzecie wreszcie rezyliencja może być postrzegana jako zdolność do szybkiej rekonfiguracji istniejącej ścieżki rozwoju przez miasto, region po okresie zakłóceń. Tego rodzaju podejście do definiowania rezyliencji bywa określane mianem rekombinacji (Wink 2014, Martin i in. 2016). Ostatnia ze wskazanych definicji rezyliencji pozwala na włączenie koncepcji hybrydyzacji rozwoju do dyskusji na temat ścieżek adaptacyjnych umożliwiających rekombinowanie elementów KMR oraz istniejącego kontekstu na rzecz odzyskania przewagi konkurencyjnej i tworzenia nowych ścieżek rozwoju dla danego terytorium. Szczególnie interesujące

poznawczo wydają się kierunki badań nad warunkami, w których hybrydyzacja prowadzi do wzmocnienia rezyliencji miejskiej i regionalnej.

Zgodnie z założeniami teorii kompleksowości i koncepcji systemów adaptacyjnych sektory i terytoria stanowią kompleksowe systemy adaptacyjne, które charakteryzuje kilka cech (Martin, Sunley 2007, s. 577), takich jak: (1) stopień łączalności (funkcje i relacje są rozłożone w różnej skali wśród elementów systemu), (2) otwartość (granice pomiędzy kompleksowym systemem adaptacyjnym a jego otoczeniem nie są precyzyjnie ustalone i tym samym łatwe do zidentyfikowania, co powoduje trudność w operacyjnym domknięciu systemu), (3) nieliniowa dynamika (zmian ze względu na różnorodne sprzężenia zwrotne i wzajemnie wzmacniające się interakcje pomiędzy elementami), (4) „wyłanianie się” i samoorganizacja (system przejawia tendencję do spontanicznego wyłaniania się makrostruktur niezależnie od zachowań w mikroskali), (5) zachowania adaptacyjne (mechanizm samoorganizacji nasycza kompleksowy system potencjałem do adaptacji jego struktur do zmian generowanych przez otoczenie), (6) brak determinizmu (trudność przewidywania precyzyjnego zachowania się systemu, nawet na podstawie dokładnego rozpoznania jego funkcji i elementów). Kompleksowy system adaptacyjny – za jaki uznaje się między innymi sektory, miasta czy regiony – wyróżnia się wyłaniającym się, samoorganizującym zachowaniem (*emerging self-organizing behaviour*), determinowanym przez ewolucyjne interakcje i zdolności adaptacyjne, które w konsekwencji umożliwiają przearanżowanie w sposób spontaniczny wewnętrznej jego struktury (Pavard, Dugdale 2000). W zarysowanych pokrótce założeniach kompleksowych systemów adaptacyjnych koncepcja hybrydyzacji rozwoju wraz z kategorią KMR może posłużyć do wyjaśnienia między innymi cech związanych z: dystrybucją funkcji i relacji pomiędzy elementami systemu, brakiem liniowości dynamiki systemu oraz „wyłanianiem się” i samoorganizacją struktur systemu. Warte uwagi w tym względzie mogą okazać się co najmniej dwa kierunki badań nad hybrydyzacją w kontekście teorii kompleksowości i koncepcji systemów adaptacyjnych. Po pierwsze interesujące poznawczo mogą być dociekania związane z połączeniem różnorodnych ścieżek adaptacyjnych KMR z dystrybucją i relacjami pomiędzy elementami systemu, po drugie zaś z wyjaśnieniem za pomocą wyżej wskazanych ścieżek adaptacyjnych braku liniowości dynamiki systemu.

Ostatnia z analizowanych współczesnych koncepcji rozwoju, z której czerpie ekonomia regionalna i geografia ekonomiczna, wiąże się z globalną integracją łańcucha wartości. Tego rodzaju integracja ma miejsce jako efekt globalnego dostępu do nakładów, który z kolei pozwala firmom na stosowanie strategii maksymalizowania wartości dodanej łańcucha wartości w perspektywie globalnej. Oznacza to odejście od regionalnej czy też krajowej integracji łańcucha wartości w danym sektorze na rzecz integracji globalnej (STRATEGOR 2001, Porter 2006). W tym przypadku hybrydyzacja rozwoju powiązana jest z łączeniem różnych elementów łańcucha wartości pochodzących z odmiennych lokalizacji, której efektem jest brak linearności łańcucha produkcji w przestrzeni. Interesujące poznawczo w „zderzeniu” obu koncepcji będą dociekania związane między innymi z identyfikacją konsekwencji tego rodzaju hybrydowych powiązań elementów łańcucha wartości, które

mogą okazać się istotne zarówno dla danego sektora (konieczność adaptacji do warunków nowych lokalizacji), jak i dla terytoriów (zanikanie obecnych obszarów wzrostu oraz pojawianie się efektów wzrostu w miejscach poprzednio uznawanych za peryferyjne, na których skutecznie udało wdrożyć się KMR).

Wnioski

Zaprezentowana pokrótce koncepcja hybrydyzacji rozwoju pozwala wyjaśnić, w jaki sposób rozwijają się sektory, miasta i regiony, w których następuje adaptacja nowych koncepcji, modeli rozwiązań stworzonych w światowych biegunach wzrostu, generujących liczne nowości. Podejście to umożliwi także wyjaśnienie, dlaczego i w jaki sposób miasta i regiony, które w przeszłości były uznawane za peryferyjne, mogą wykazywać znaczącą dynamikę wzrostu, ze względu na efektywne i/lub skuteczne adaptowanie KMR. Znaczący walor poznawczy analizowanej koncepcji ma hipoteza hybrydyzacji, która pozwala wyjaśnić, dlaczego pomimo działania mechanizmów globalizacji ukierunkowanych na unifikację następuje wzrost zróżnicowania sektorów, miast i regionów (Boschma i in. 2017). Istotne znaczenie w koncepcji hybrydyzacji rozwoju ma także kategoria kontekstu (odnoszonego do warunków lokalnych, regionalnych), która została uznana za czynnik determinujący efektywność i skuteczność wdrażania KMR.

Definiowanie koncepcji hybrydyzacji, czerpiące między innymi z ujęcia sektorowego i terytorialnego, z pewnością wymaga dalszych prac badawczych. Zarysowany koncept zaledwie kreśli podstawy bardziej złożonego, tj. opisowego, wyjaśniającego i prognostycznego, spojrzenia na koncepcję hybrydyzacji rozwoju. Obiecujące w tym zakresie mogą okazać się dalsze dociekania na temat hybrydyzacji rozwoju prowadzone w odniesieniu do współczesnych koncepcji rozwoju wykorzystywanych w ekonomii regionalnej i geografii ekonomicznej, tj.: globalnej integracji łańcuchów wartości, teorii kompleksowości, ewolucyjnej geografii ekonomicznej, rezylencji miejskiej i regionalnej, teorii regionalnej dywersyfikacji czy też teorii słabych sygnałów.

Dalsze badania nad koncepcją hybrydyzacji mogą być prowadzone w odniesieniu do oceny efektywności wdrażania nowych metod oraz technik zarządzania stosowanych w sektorze biznesu i sektorze publicznym, a także skuteczności programowania i wdrażania interwencji publicznych. Wstępnie interesujące z tego punktu widzenia są dociekania związane między innymi z: identyfikacją potencjalnych reakcji sektorów i terytoriów względem KMR wynikających ze zmian zewnętrznych, przygotowaniem stosownych warunków kontekstu lokalnego, regionalnego ułatwiających wdrożenie KMR również na rzecz wzmocnienia siły konkurencyjnej firm oraz rezylencji. Istotne wydaje się ponadto poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób należy przygotować warunki kontekstu oraz modyfikować KMR, aby proces wdrożenia nowego rozwiązania prowadził od hybrydyzacji do innowacji.

Literatura

- Antonelli C. 2005. Models of Knowledge and System of governance. *Journal of Institutional Economic*, 1, 1: 51–73.
- Baranyai N., Lux G. 2014. Upper Silesia: The revival of a traditional industrial region in Poland. *Regional Statistics*, 4, 2: 126–144.
- Barnett J. 2001. Adapting to Climate Change in Pacific Island Communities. *World Development*, no. 29: 977–993.
- Baron M. 2016. Open Innovation and Territory. [W:] M. Torkkeli (red.), *Open Innovation. A Multifaceted Perspective* Mention AL. World Scientific Publishing, New Jersey, London.
- Bastide R. 1970. Mémoire collective et sociologie du bricolage. *L'Année Sociologique*, 21.
- Bhabha H. 1994. *The Location of Culture*. Routledge, New York.
- Birch K., Mykhnenko V. 2009. Varieties of neoliberalism? Restructuring in large industrially dependent regions across Western and Eastern Europe. *Journal of Economic Geography*, 9, 3: 355–380.
- Bivand R. 2015. Spatial diffusion and spatial statistics: revisiting Hagerstrand's study of innovation diffusion. *Procedia Environmental Sciences*, 27: 106–111.
- Blazyca G. 2003. Restructuring Regional and Local Economies. Towards a Comparative Study of Scotland and Upper Silesia. Ashgate, Aldershot.
- Boschma R., Coenen L., Franken K., Truffer B. 2017. Towards a theory of regional diversification: combining insights from Evolutionary Economic Geography and Transition Studies. *Regional Studies*, 51, 1: 31–45.
- Boschma R., Franken K. 2003. Evolutionary economics and industrial location. *Review for Regional Research*, 23: 183–200.
- Boschma R., Lambooy J.G. 1999. Evolutionary economics and economic geography. *Journal of Evolutionary Economics*, 9: 411–429.
- Boyer R. 1997. Evolutions des modes productifs et hybridation. *Géographie, histoire et théorie. GERPISA Programme, CEPREMAP*, Paris, 9804: i–62.
- Boyer R., Charron E., Jürgens U., Tolliday S. 2004. *Between Imitation and Innovation. The transfer and hybridization of productive models in the international automobile industry*. Oxford University Press, Oxford–New York, s. v–394.
- Brandenburg H. 1998. *Restrukturyzacja regionów przemysłowych*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Bristow G., Healy A. (red.) 2018. *Economic Crisis and Regional Resilience of Regions. A European Study*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Bury P., Markowski T., Regulski J., *Podstawy ekonomiki miasta*. Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości, Łódź.
- Cashmore E. 1996. *Dictionary of Race and Ethnic Relations*. 4th ed. Routledge, London.
- Chebbi H., Yahiaoui D., Vrontis D., Thrassou A. 2013. Knowledge Hybridization: An Innovative Business Practice to overcome the Limits of the Top–Down Transfers within a Multinational Corporations. [W:] D. Vrontis, A. Thrassou (red.), *Innovative Business Practices. Prevailing a Turbulent Era*. Cambridge Scholars Publishing, s. 1–16.
- Churski P. 2014. Variations in the spatial distribution of areas of economic growth and stagnation in Poland: determinants and consequences. *Quaestiones Geographicae*, 33, 2: 63–77.
- Clark G. 1984. *Innovation diffusion: contemporary geographical approaches*. GEO-BOOKS, Norwich.
- David P.A. 2005. Path Dependence in Economic Process: Implications for Policy Analysis in Dynamical Systems Contexts. [W:] K. Dopfer (red.), *The Evolutionary Foundations of Economics*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 151–194.
- Dopfer K., Potts J. 2009. On the theory of economic evolution. *Evolutionary and Institutional Economic Review*, 6, 1: 23–44.
- Drobnik A. 2012. Efektywność i skuteczność projektów publicznych – koncepcje i przykłady oceny projektów miejskich. [W:] J. Kołodziejczyk (red.), *Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ewaluacja i audyt w projektach, organizacjach i politykach publicznych*. Instytut Spraw Publicznych, UJ, Kraków, s. 59–83.
- Drobnik A. (red.) 2014. *Urban resilience concept and post-industrial cities in Europe*. University of Economics in Katowice, Helion, Katowice.

- Drobnik A. 2017a. Hybrydyzacja rozwoju – przypadkowość czy nowy wzorzec rozwoju. [W:] A. Drobnik (red.), Nowe sektory gospodarki w rozwoju miasta – hybrydyzacja rozwoju. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, s. 30–46.
- Drobnik A. 2017b. *Economic resilience and hybridization of development – A case of the Central European Regions*. *Regional Statistics*, 7, 1: 43–62.
- Drobnik A., Polko A., Suchacek J. 2018. Transition and resilience in Central and Eastern European regions. [W:] G. Lux, G. Horvath (red.), *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe* Taylor and Francis Group, New York, s. 240–260.
- Dunford M., Liu W. 2018. Uneven and combined development [W:] I. Turok i in. (red.), *Transitions in Regional Economic Development* Routledge, London–New York, s. 123–150.
- Dymnicka M., Starosta P. 2018. Tożsamość i przynależność do miasta w dobie globalizacji. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 18(1): 83–100.
- Foster K.A. 2007. A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience. Working Paper 2007–08. Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley, s. 2–41.
- Gasparski W. 1983. Comments on the Concept of Efficiency. [W:] W. Gasparski, T. Pszczołowski (red.), *Praxiological Studies. Polish Contributions to the Science of Efficient Action*. PWN, Warszawa, s. 66–81.
- Giddens A. 1990. *The Consequence of Modernity*. Stanford University Press, Stanford, Ca.
- Golubchikov O., Badyina A., Makhrova A. 2014. The Hybrid Specialities of Transition: Capitalism, Legacy and Uneven Urban Economic Restructuring. *Urban Studies*, 51(4): 617–633.
- Gwosdz K. 2014. Pomiędzy starą a nową ścieżką rozwojową. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hägerstrand T. 1953. *Innovationsforloppet ur Korologisk Synpunkt*. Gleerup, Lund.
- Hamilton F.E.I., Carter F.W. 2005. Foreign direct investment and city restructuring. [W:] F.E.I. Hamilton, K. Dimitrowska-Andrews, N. Pichler-Milanovic (red.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*. United Nations, University Press, Tokyo, s. 116–152.
- Hannerz U. 1996. *Transnational Connections*. Routledge, London–New York.
- Harvey D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford.
- Harvey P. 1996. *Hybrids of Modernity: Anthropology, the Nation State and the Universal Exhibition*. Routledge, London.
- Heffner K., Klasik A. (red.) 2004. *Regions in the process of changes*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Jacher W., Klasik A. (red.) 2005. *Region w procesie przemian. Aspekt socjologiczny i ekonomiczny*. Wydawnictwo Gnome, Katowice.
- Jędrusiak T. 2008. *Turystyka kulturowa*. PWE, Warszawa.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. 2010. *Produkt turystyczny*. PWE, Warszawa.
- Kawamura T. 2011. *Hybrid Factories in the United States. The Japanese-Style Management and Production System under the Global Economy*. Oxford University Press, Oxford–New York.
- Konieczny J. 1983. *Praxiological Models. Praxiological Modelling of Systems of Action*. [W:] W. Gasparski, T. Pszczołowski (red.), *Praxiological Studies. Polish Contributions to the Science of Efficient Action*. PWN, Warszawa, s. 175–190.
- Layard R., Glaister S. 1999. *Cost-Benefit Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Leetmaa K., Tammaru T., Anniste K. 2009. From priority-led to market-led suburbanisation in a post-communist metropolis. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100, 4: 436–453.
- Malisz B., Żurkowski J. 1971. *Metody analizy progowej*. Studia KPZK PAN, 34.
- Martin R., Sunley P. 2006. Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6: 395–437.
- Martin R., Sunley P. 2007. Complexity Thinking and Evolutionary Economic Geography. *Journal of Economic Geography*, 7: 573–602.
- Martin R., Sunley P., Gardiner B., Tyler P. 2016. How Regions React to Recession: Resilience and the Role of Economic Structure. *Regional Studies*, 50, 4: 561–585.
- Massey D.B. 1984. *Spatial divisions of labour: Social structures and the geography of production*. Methuen, New York.
- Myant M., Cox T. (red.) 2008. *Reinventing Poland. Economic and political transformation and evolving national identity*. Routledge, London–New York.

- Nowakowska A. 2016. Dziedzictwo przemysłowe jako kapitał terytorialny. Przykład Łodzi. *Gospodarka w Teorii i Praktyce*, 45: 45–56.
- Pavard B., Dugdale J. 2000. *An Introduction to Complexity in Social Sciences*. GRIC-IRIT, Toulouse.
- Pieterse J.N. 1998. Hybrid Modernities: *Mélange Modernities in Asia*, *Sociological Analysis*, 1(3): 75–86.
- Pieterse J.N. 2001. Hybridity, So What? The Anti-hybridity Backlash and Riddles of Recognition. *Theory, Culture & Society*, 18(2–3): 219–246.
- Pieterse J.N. 2009. *Globalization and Culture*. Global *Mélange*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Porter M.E. 2006. Przewaga konkurencyjna. Osiąganie i utrzymywanie lepszych wyników. ONE Press, Gliwice, s. 21–632.
- Pszczółowski T. 1983. *A Praxiological Theory of Evaluations* oraz Stonert H., *Making Use of Science in Actions*, [W:] W. Gasparski, T. Pszczółowski (red.), *Praxiological Studies. Polish Contributions to the Science of Efficient Action*. PWN, Warszawa, s. 104–123.
- Richards P. 1996. *Agrarian Creolization: The Ethnobiology, History, Culture and Politics of West African Rice*. [W:] R. Ellen, K. Fukui (red.), *Redefining Nature: Ecology, Culture and Domestication*. Berg, Oxford, s. 291–318.
- Robison R., Goodman D.S.G. 1996. *The New Rich in Asia*. Routledge, London.
- Rowe W., Schelling V. 1991. *Memory and Modernity. Popular Culture in Latin America*. Verso, London–New York.
- Rożyński P. 2015. Smok Wawelski robi start-up, *Bloomberg Businessweek*, 12(141): 80–87.
- Sassen S. 1992. *World Cities*. New York, London, Tokyo. Princeton University Press, Princeton, Oxford.
- Silverberg G., Verspagen B. 2005. *Evolutionary Theorizing on Economic Growth*. [W:] K. Dopfer (red.), *The Evolutionary Foundations of Economics*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 506–439.
- Simmie J., Martin R. 2009. The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, s. 1–17.
- Smith A., Timar J. 2010. Uneven transformations: Space economy and society 20 years after the collapse of state socialism. *European Urban and Regional Studies*, 17, 2: 115–125.
- STRATEGOR. 2001. *Zarządzanie firmą. Strategie, struktury, decyzje, tożsamość (Stratégie, structure, décision, identité. Politique générale d'entreprise)*. PWE, Warszawa, s. 14–595.
- Sucháček J., Krpčová M., Stachonová M. 2012. Transition and Resilience in Czech Post-Industrial Towns: The Case of Ostrava and Karviná. *Regions Magazine*, 286, 1: 17–20.
- Sýkora L. 2009. Post-socialist cities. [W:] R. Kitchin, N. Thrift (red.), *International Encyclopedia of Human Geography*, vol. 8. Elsevier, Oxford, s. 387–395.
- Sýkora L., Bouzarovsky S. 2012. Multiple transformations: Conceptualising the Post-communist Urban Transition. *Urban Studies*, 49(1): 43–60.
- Turok I., Mykhnenko V. 2007. The trajectories of European cities 1960–2005. *Cities*, 24, 3: 165–182.
- Wallerstein I. 1990. Culture is the World-System: A Reply to Boyne. [W:] M. Featherstone (red.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. Sage, London, s. 63–66.
- Wang G., Yueh-yu Yeh E. 2005. *Globalization and Hybridization in Cultural Production: A Tale of Two Films*. LEWI Working Papers Series, Hong Kong Baptist University, 36: 1–25.
- Wink R. 2012. Economic Resilience as the Evolutionary concept for the Post-Industrial Regions: the Case of Leipzig and Halle. *Journal of Economics and Management*, 10: 60–72.
- Wink R. 2014. Regional Economic Resilience: European Experiences and Policy Issues. *Raumforschung und Raumordnung*, 72, 2: 85–91.

Defining development hybridization concept

Abstract: The intention of this article is an attempt to define the concept of development hybridization, and launch a discussion on how this concept can enrich contemporary development concepts used in the regional economics and the economic geography. The article has a theoretical character and is based on the methodology of literature studies. The first part of the paper introduces the problem of hybridization of development in the context of contemporary globalization phenomena. The next part defines the concepts related to hybridization of development. Then, the sectoral and

spatial approach to hybridization was analysed and a proposal was made for a general approach to the concept of development hybridization. The article ends with reflections on the impact of the hybridization of development on selected contemporary concepts of development used in the regional economics and the economic geography.

Key words: development hybridization, trajectories of hybridization, adaptation paths